

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU
Kandidatexamensarbete, 15 hp

Karlskrona: örlogsstad och världsarv

– en fallstudie om stadsidentitet

Linda Peterson

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Område Landskapsarkitektur, Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) Alnarp
Landskapsarkitekturprogrammet
2011-05-20

Framsidans bild:

Statyn av Karlskronas grundare, Karl XI, framför Fredrikskyrkan på Stortorget.

(Foto: Linda Peterson, 2011-04-09)

Karlskrona: örlogsstad och världsarv

– en fallstudie om stadsidentitet

Författare: Linda Peterson

Handledare: Åsa Klintborg-Ahlklo, område landskapsarkitektur, SLU Alnarp

Examinator: Anna Peterson, område landskapsarkitektur, SLU Alnarp

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

Område Landskapsarkitektur

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp 2011

EX0650, Kandidatexamensarbete i Landskapsplanering, G2E, 15 hp

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Huvudämne: Landskapsplanering

Nyckelord: stadsplanering, Karlskrona, fallstudie, stadsidentitet, örlogsstad, världsarv, kulturarv

Sammandrag

År 1998 blev 'Örlogsstaden Karlskrona' utnämnd av UNESCO till ett av våra världsarv, vilket gör att den skyddas och ämnas att bevaras i lika hög grad som Egyptens pyramider och den Kinesiska muren.

Denna fallstudie berör Karlskrona, en av Sveriges mest välplanerade städer, där berömda planerare och arkitekter som Erik Dahlberg och Nicodemus Tessin d.ä. varit inblandade. Idag är Karlskrona en relativt okänd småstad i Sveriges utkant, där man haft problem med befolkningstillväxten. Vid tiden för anläggandet av Karlskrona, på 1600-talets slut, var Sverige en stormakt. Blekinges skärgård låg centralt i Östersjöväldet och Karlskrona utgjorde en mittpunkt i riket. Karlskrona har på så vis blivit en småstad i en storstads dräkt.

Genom litteraturstudier och intervjuer studeras inledningsvis hur dagens stadsidentitet uttrycker sig. Sedan utforskas Karlskronas historia för att förstå vilken betydelse ursprungstanken bakom stadens funktion, samt visionen för stadslivet hör samman med vår tids Karlskrona.

Med denna uppsats ämnar jag att väcka en tanke om betydelsen av städers identitet vid stadsplanering. Karlskrona står i utveckling från att vara en stängd örlogsstad, med stark prägning av det militära, till en öppen turist- och sommarstad. Så sent som fram till 1990-talets mitt var alla utlänningar förbjudna att vistas i skärgården, som tillhörde militärt skyddsområde. Som världsarv har Karlskrona fått stor publicitet och en ökad turism. En viktig förutsättning för att staden ska kunna leva på denna näring, har därför varit militärens minskade aktivitet.

Nyckelord:

stadsplanering, Karlskrona, fallstudie, stadsidentitet, örlogsstad, världsarv, kulturarv

Abstract

In 1998, 'the Naval Port of Karlskrona' was inscribed as a World Heritage Site by UNESCO and thus, it is equally protected as China's Great Wall and the Pyramids of Egypt.

The essay is a case study of Karlskrona, one of Sweden's most well planned cities, where famous urban planners and architects such as Erik Dahlberg and Nicodemus Tessin the Elder has been involved. Today, Karlskrona is a rather unknown small town in Sweden's outskirts, where population growth has been a problem. When Karlskrona was founded, in the late 17th century, Sweden was a major power. The Blekinge archipelago was in the middle of the Baltic dominion and Karlskrona represented a midpoint in the kingdom. Therefore, Karlskrona has a small town charm with the history and style of a cosmopolitan city. By initially studying how the town's character of today is expressed, the history of Karlskrona is explored. Through literature studies and interviews, I try to understand how the original idea behind the city's function and vision of urban life is connected to the Karlskrona of our time.

In this essay, I intend to bring a sense of the importance of town identity in urban planning. Karlskrona is being developed from a closed naval town, with a strong influence of the military, to an open tourist and summer resort. Until the mid-1990's, all foreigners was prohibited from visiting the archipelago, which belonged to the military area. As a World Heritage Site, Karlskrona has received considerable publicity and an increased tourism. In order to benefit this industry, reduced military activities has been essential.

Key words:

urban planning, Karlskrona, case study, town identity, naval port, World Heritage Site, cultural heritage

Förord

Detta är en uppsats på grundnivå, som ingår i kursen Kandidatexamensarbete i landskapsplanering vid SLU i Alnarp. Jag vill tacka alla som bidragit till skapandet av den här uppsatsen, särskilt Karlskronaborna Annika Hanna, Marie-Louise Stjernlycke-Kring och Rasmus Leo som deltagit i intervjuer. Ett extra tack till Annika Hanna, som så öppet och varmt guidade mig i sin stad. Jag vill även tacka min handledare Åsa Klintborg-Ahlklo för all vägledning och stimulerande engagemang.

Linda Peterson
Alnarp, 20 maj 2011

Innehåll

Sammandrag

Abstract

Förord

Inledning s. 8

Bakgrund 8

Mål och syfte 9

Metod 9

Metoddiskussion 10

Avgränsningar 10

Begrepp 11

Del I: Karlskrona idag

Storstaden som blev småstad 12

Militärens prägel 13

Världsarvsstaden 15

Turism 17

Karlskronabor berättar 19

Del II: Karlskronas historia

Örlogsstaden grundas 25

Idealstaden 26

Stadens utveckling 29

Del III: Avslutande reflektioner 32

Referenser 38

Muntliga källor 38

Elektroniska källor 38

Tryckta källor 39

Inledning

Bakgrund

För att kunna arbeta med stadsplanering, måste det finnas en förståelse för komplexiteten i staden, samt vilket tillvägagångssätt och vilka metoder som ska användas vid förvaltande och utveckling av en stad.

Varje stad är unik, med sin egen historia, sina människor och sin identitet. Det är grundläggande att känna var man hör hemma och har sin plats. Stadens karaktär ger oss som individer en förståelse för vem vi är och vart vi kommer ifrån. Vid förvaltande av en stad bör därför stadens identitet tas i beaktning så långt som möjligt, för att bevaras åt de människor som bor i staden.

Mitt intresse för historia och stadsplanering, gjorde att jag ville skriva om städers anläggning och vidare utveckling. Jag började fundera över de olika anledningarna till att städer uppstår och vad just detta skeende, vid anläggandet, betyder för stadens karaktär. Jag ville ta reda på hur orsaken till att orten en gång växte fram påverkar dess framtid.

Denna uppsats har för mig varit ett undersökande av vad stadsidentitet innebär och hur den uttrycker sig. Jag vill poängtera att stadens grundande endast är en faktor som påverkar identiteten hos en stad. I detta arbete analyserar jag i hur hög grad uppkomsten styr stadens identitet.

Jag har valt att göra en fallstudie av Karlskrona, eftersom det är en stad som är tydligt dokumenterad när, hur och i vilket syfte den uppstod. Karlskrona är en av Sveriges mest välplanerade städer, idealstaden, som Karl XI behövde för att träna den skickligaste flottan att försvara Sveriges gränser. Jag vill undersöka hur mycket av den befintliga identiteten som går att koppla till stadens ursprung. Denna uppsats har ett perspektiv med ursprungsfokus på dagens Karlskrona; hur karlskroniten lever och ser på sin egen stad och hur man profilerar sig utåt mot sin omgivning. Med kunskap om hur Karlskronas stadsliv uttrycker sig och

hur människorna lever idag, blir det en intressant jämförelse att blicka tillbaka mot stadens grundande och söka stadens ursprungliga tankar och visioner.

Frågeställningar:

- Hur påverkar tanken bakom staden dess identitet?
- Hur profilerar man dagens Karlskrona?
- Hur påverkar målet med staden dess framtida liv?

Mål och Syfte

Målet är att jämföra tanken bakom 1600-talets örlogsstad, med dagens profilering av världsarvsstaden Karlskrona.

Syftet är att undersöka hur uppkomsten av Karlskrona och den tidens militära arkitektur och aktivitet, påverkar stadens identitet, stadsrummen och invånarna idag. Jag vill utreda hur stadens identitet uppfattas, såväl för invånarna som besökare.

Metod

Källmaterial som använts har till stor del varit litteratur om Karlskrona i form av böcker. För fakta om stadens historia och utveckling har bland annat boken *Karlskrona 300 år*, skriven av Rune Hillbom varit till stor hjälp. Karlskrona kommuns översiktsplan 2030, tillsammans med kommunens hemsida och turistbroschyrer, har studerats för att få en bild av stadens nutida aktivitet och visioner. Förutom arkitekturhistoriska studier och kommunens profilering, har jag varit i behov av källor som kan ge en uppfattning om Karlskronas stadsliv och själ. Därför har bland annat Erik Pegelows populärvetenskapliga bok *Staden i våra hjärtan* nyttjats. Dessutom har jag den 9 april 2011, gjort ett studiebesök i Karlskrona för att gå på museum, träffa stadens invånare och studera staden i verkligheten. Vid studiebesöket gjordes en intervju med två Karlskronabor. Vid ett senare tillfälle har även en telefonintervju med en student i Karlskrona gjorts. I samtliga intervjuer har intervjuformen varit

öppen, det vill säga genom fritt samtal utan något färdigt frågeformulär.

Metoddiskussion

Att välja metod hör ihop med forskningsfrågan. För att få svar på mina frågor har jag provat en studie, som kombinerar flera olikartade metoder. De skiftande källorna har varit nödvändiga för att fånga flera nyanser. Det har tyvärr varit svårt att hitta liknande arbeten, som hade kunnat vara till hjälp vid min metodstudie.

Att förstå och leva sig in i en stads identitet, med dess unika liv och invånare, är en stor utmaning. För att ge en rättvis bild krävs omfattande studier under en längre period. Då detta arbete har haft en avgränsad tid, på endast tio veckor, blir också resultatet av mina undersökningar begränsade därefter. Den bilden om Karlskrona som jag speglar i uppsatsen, har framställts ur ett fåtal personers berättelser och skrifter. De intervjuade personerna hade kunnat vara betydligt fler till antalet, för att få en bredare inblick och på så vis komma närmare genomsnittet. En ytterligare faktor som påverkar resultatet är att jag har tolkat andra personers upplevelser och bildat mig en uppfattning som betraktare, vilket inte nödvändigtvis motsvarar en invånares bild. Den mest framgångsrika metoden hade sannolikt varit att bosätta sig i Karlskrona och bli en äkta karlskronit.

Avgränsningar

Den här uppsatsen behandlar enbart örlogsstaden Karlskrona. Den ursprungliga tanken bakom arbetet var att göra tre fallstudier som fick behandla städer med skilda bakgrunder och sedan jämföra dessa med varandra. Urvalet av städer skulle göras utifrån deras olika uppkomst, där varje stad skulle ha vuxit fram av en unik anledning. I åtanke fanns då, utöver örlogsstaden, en marknadsplats och en järnvägsort som förslag. Genom dessa fallstudier skulle en undersökning ske, huruvida dagens stadsidentiteter går att koppla till samhällets uppkomst. På grund av tidsbegränsning har jag enbart gjort en fallstudie. Att

Karlskrona har utsetts till ett världsarv, bidrog till mitt förstahandsval av fallstudie. Denna uppsats skulle kunna användas som delmaterial för en framtida jämförande studie mellan olika städer.

Begrepp

Stadsidentitet Med begreppet stadsidentitet avses i detta arbete den egna bilden eller uppfattningen om staden. Stadsidentiteten är en känsla av stadens unika egenskaper, som gör att staden skiljer sig från andra städer. Stadens identitet byggs upp av händelser under stadens liv, som tillsammans bildar stadens unika själ.

I uppslagsverket Nationalencyklopedin beskrivs ordet *identitet* på följande vis:

”Självbild, medvetenhet om sig själv som en unik individ. Identitet består i första hand av medvetenhet om sitt jag, dvs. upplevelsen att vara levande (vitalitet), att det finns en skarp gräns till andra (demarkation), att själv bestämma över sina tankar och handlingar (aktivitet), att i grunden vara densamma trots de förändringar som inträffar under livet (kontinuitet) och att bara ha *ett* jag (integritet). I andra hand består identitet av medvetenhet om den egna personligheten, dvs. om innehållet i alla de erfarenheter under livet som efter hand format personligheten.”
(*Nationalencyklopedin*, 1992, Band 9, Höganäs: Bra böcker, uppslagsord: identitet.)

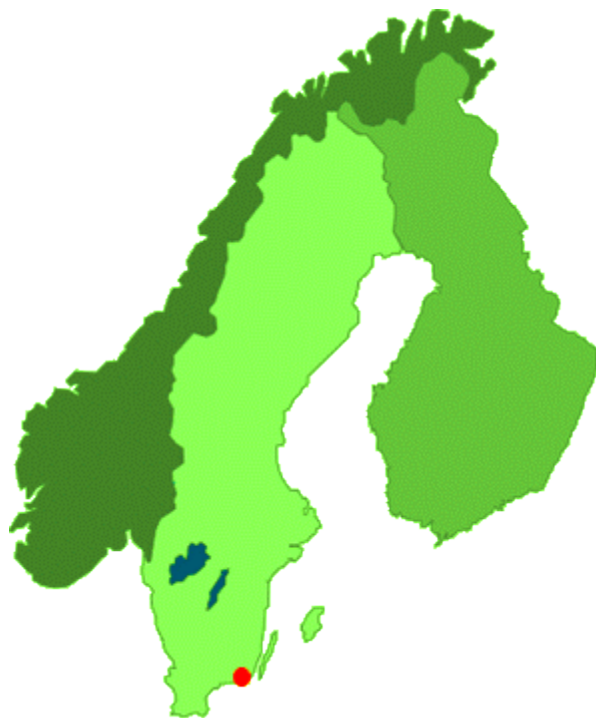
Del I: Karlskrona idag

Storstaden som blev småstad

Staden Karlskrona är belägen i landskapet Blekinges östra hörn (se figur 1). Intill ligger Ronneby kommun i väst, som liksom Karlskrona tillhör Blekinge län. Norr om angränsar Emmaboda och Torsås kommun, vilka ligger i det småländska Kalmar län. De regionala stråken som leder till Karlskrona är E22 i öst-västligt riktning och riksväg 28 i nord-sydlig riktning, samt riksväg 27 mot Göteborg. Ytterligare viktiga förbindelser är järnvägssträckningarna Kust-till-kustbanan och Blekinge kustbana. Karlskrona utgör kommunens huvudort och staden har idag omkring 34 000 invånare, vilket utgör närmare hälften av hela kommunens befolkning. (Översiktsplan, Karlskrona Kommun, [online], 2011-05-09)

Till invånarantalet kan Karlskronas storlek jämföras med andra svenska, mindre städer som Kristianstad, Kalmar, Skövde, Uddevalla och Skellefteå (Statistiska Centralbyråns hemsida, [online], 2011-05-07). De största arbetsgivarna idag är Karlskrona kommun, Försvarsmakten, Landstinget Blekinge, Blekinge Tekniska Högskola, Ericsson AB, Kockums AB och Telenor (Karlskrona kommuns hemsida, [online], 2011-04-26).

Folkökningen har varit betydligt mindre i Karlskrona än andra svenska städer. År 1930 var Karlskrona den fjortonde största staden i landet, i fråga om antalet invånare, medan år 1973 hade staden fallit ned till 47e plats. Jämförelser med städerna Halmstad, Karlstad och Kalmar visar den svaga utvecklingstakten. (Hillbom, Rune, 1979, *Karlskrona 300 år*, s.38) Karlskronas befolkning var som störst år 1951. Sedan dess har invånarantalet stadigt minskat fram till 1990-talet, då trenden för första gången började vända. Öppnandet av Blekinge Tekniska Högskola år 1988 och etableringen av TelecomCity år 1993 var bidragande till den plötsliga ökningen. Den svaga befolkningstakten har gjort att Karlskrona än idag har ett lika lågt antal invånare som på 1950-talet. (Översiktsplan 2030, Karlskrona Kommun, [online], 2011-05-12)

Figur 1. Karlskronas position i Sverige och Norden.

(Illustration: Linda Peterson)

Enligt Statistiska centralbyråns statistik, beror ökningen av Karlskronas invånarantal under 2000-talet på inflyttning av människor med utländsk bakgrund. Mellan åren 2002 och 2010 ökade inflyttningen av människor som var födda i utlandet, eller har båda föräldrarna födda i utlandet, med 3689 personer. Det ger en snittökning på 410 personer om året. I jämförelse med rikets genomsnitt har Karlskrona en låg andel utländska invånare på cirka 12 procent (Översiktsplan 2030, Karlskrona Kommun, [online], 2011-05-12). Bland de människor som är födda i Sverige och har en eller båda sina föräldrar födda i Sverige ser man en svag utflyttningstrend. Under perioden 2002-2010 minskade antalet personer med svensk bakgrund med 333 personer. (Statistiska centralbyråns hemsida, [online], 2011-05-08)

Karlskrona kommun har visionen att öka invånarantalet fram till år 2030. Kommunen har som mål i översiktsplanen att växa med 500 personer om året. Idag är befolkningen till störst del bestående av unga och äldre människor, medan människor i medelåldern är en minoritet. Man har tagit fram detaljplaner för ett stort antal småhus, då efterfrågan på mindre boenden finns från den äldre generationen som vill bo kvar i sin hemort. Det finns även ett ökat behov av studentlägenheter, då Blekinge Tekniska Högskola planerar att flytta sitt huvudcampus till Karlskrona. (Översiktsplan, Karlskrona Kommun, [online], 2011-05-09)

Militärens prägel

Marinbasen har sitt huvudsäte i Karlskrona, men man bedriver i dagsläget sin verksamhet där behov finns, bland annat kring Stockholm och Göteborg. De anställda är till antalet omkring 1200 personer och yrkesfördelningen innefattar yrkesofficerare, civilanställda, gruppbefäl, soldater och sjömän, samt reservofficerare. (Försvarmaktens hemsida, Marinbasen [online], 2011-05-10)

”Den ej infödde skall aldrig helt förstå den blandning av gustaviansk sorglöshet, lyrik och kristligt allvar, som präglar denna stads människor. Karlskronapojkarna ha

aldrig varit rädda för att våga en dust eller göra strandhugg på främmande kuster, men huru än ödena skiftade, nådde de hamnen.” (Anderson, William, 1930, *Karlskrona*, s.4)

Det finns flera skildringar av Karlskronaborna som framhäver dem som annorlunda. Det anses av båda författarna Anderson och Pegelow att den stängda militärstaden varit en bidragande faktor.

”Så blev varje stad något av ett isolat, där både biologiska egenheter och särdrag i miljön bet sig fast och höll sig kvar genom generationer. Alla städer var alltså annorlunda men jag undrar om inte Karlskrona var det i högre grad än de flesta. Främlingar hade svårt att slå rot här (Har de inte det än idag?), och infödda flyttade ogärna härifrån.” (Pegelow, Erik, 1976, *Staden i våra hjärtan*, s.35)

Pegelow konstaterar att orsaken till Karlskronas särdrag mycket sannolikt beror på den starka anknytningen till det militära och i synnerhet flottan (Pegelow, 1976, s.35). På 70-talet är fortfarande 9% utav befolkningen i Karlskrona anställda av försvaret. Ungefär en tiondel av karlskroniterna var alltså beroende av försvarsmakten. Denna siffra är hög om man jämför med landets snitt på 1,5%. (Hillbom, 1979, s.8)

Militärerna har rent visuellt bidragit till atmosfären i staden. Uniformerna har varit gjorda för att synas och förr använde man dem även utanför tjänsten, exempelvis om man promenerade eller skulle gå på teater. (Pegelow, 1976, s.36) Till vardags har man kunnat se män i uniform ute på gatorna fram till 1970-talet, då man avskaffade uniformstvång (Hillbom, 1979, s.8). Militärens såväl enkla, liksom påkostade aktiviteter i samband med högtider, lockade ut folk för att beskåda uppvisningen. Vid förbimarscher eller parader livades hela staden upp och gatorna fylldes med hänfödda åskådare. Vid kungabesöken, som var mer sällsynt förekommande, sparades det inte på resurserna. Staden pryddes av flaggor och man plockade fram paraduniformerna med extra utsmyckningar. (Pegelow, 1976, s.36-37)

Flottbesöken var även de händelser som fick Karlskronaborna att göra ett avbrott i vardagen. Vid Kungsbron kom både svenska och utländska fartyg för att hälsa på för allmän beskådan. (Pegelow, 1976, s.38)

Erik Pegelow beskriver i sin bok, *Staden i våra hjärtan*, hur militären präglat hans barndom på 1910-talet. ”Militärerna betydde alltså mycket som förgyllare av de högtidligare ögonblicken i vår tillvaro, men givetvis var det den vardagliga kontakten med dem som mest bidrog till att ge vårt liv dess särprägel.” (Pegelow, 1976, s.39) Marschern var många, då militärerna hade detta som enda förflyttningssätt. Marscher förekom ständigt, exempelvis när man skulle ta sig till skjutbanan eller för att bada i flottans badinrättning. (Pegelow, 1976, s.40)

Staden blev på grund av militären ljudlig och detta var något man som Karlskronabo fick vänja sig vid. Varje morgon blåstes revej klockan fem, med undantag för söndagar. (Pegelow, 1976, s.39) Musik var alltid ett tillhörande koncept vid större övningar. (Pegelow, 1976, s.41) Militärmusiken, flottans 30-mannaorkester med anor från stadens grundläggning 1680 är idag landets enda professionella militärmusikkår. (Turistbroschyr *Örlogsstaden Karlskrona – ett levande världsarv*, 2008, utgiven av Karlskrona kommun och länsstyrelsen i Blekinge län.)

Världsarvsstaden

Örlogsstaden¹ Karlskrona blev år 1998 utnämnd av UNESCO² till ett världsarv, och fick därmed en plats på den ärofyllda listan ”World heritage list”. Där står Karlskrona som nummer 560, tillsammans med omkring 900 andra objekt, bland annat Kinesiska muren, Egyptens pyramider och Versailles. (UNESCO’s hemsida, list [online], 2011-04-10).

Syftet med UNESCO’s världsarvskonvention är att uppmärksamma jordens oersättliga kultur- och naturmiljöer. Definitionen av ett världsarv är enligt Riksantikvarieämbetet en plats, en byggnad, ett monument eller ett naturområde som har så stora värden, att det bidrar till vår förståelse av jordklotets utveckling och människans historia. För att utse vad

¹ Örlog. Äldre synonym till krig, även krigstjänst till sjöss. Idag används ordet endast i sammansättningar, t.ex. örlogsfartyg, örlogsflagga och örlogskapten. (*Nationalencyklopedin*, 1992, uppslagsord: örlog)

² UNESCO. Ett av Förenta Nationernas fackorgan. Förkortningen står för: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Den svenska översättningen är: Förenta Nationernas organisation för utbildning, vetenskap och kultur. (UNESCO’s hemsida, Om Unesco[online], 2011-05-11)

som får bli ett världsarv finns det ett antal kriterier som ska uppfyllas. Ett viktigt krav är autenticitet, det vill säga ursprunglighet. Man jämför liknande platser runt om i världen för att kunna bedöma dess internationella betydelse och unika standard. (Anker, Leif et al., 2002, *Världsarv i Sverige*. Västra Aros: Edita, s.4)

Så här lyder den motivering som gav Karlskrona sin titel:

”Karlskrona är ett utomordentligt väl bevarat exempel på en europeiskt planerad örlogsstad inspirerad av anläggningar i andra länder. Karlskrona har i sin tur tjänat som förebild för andra anläggningar med liknande uppgifter. Örlogsbaser spelade en viktig roll under de århundraden när storleken på ett lands flottstyrka var en avgörande faktor i europeisk realpolitik, och Karlskrona är den bäst bevarade och mest kompletta av dem som finns kvar.” *Världsarvskommittén i december 1998* (Anker et al., 2002, s.139)

Det som ingår i världsarvet ”Örlogsstaden Karlskrona” är befästningarna, örlogsvarvet, örlogshamnen, den militära och civila staden samt några anläggningar i omgivningen som haft betydelse för örlogsbasens försörjning. Konkret är de viktiga beståndsdelarna att bevara stadsplanen och den äldre bebyggelsen på Trossö (se figur 2), som är stadens kärna, de intilliggande Stumholmen och Björkholmen, varvet och hamnen, befästningarna Kungsholms fort, Drottningkärs kastell, Kurrholmen, Godnatt, Koholmen, Ljungskär och Mjölneholmen, varvsamiralen Chapmans lantboställe Skärva herrgård, Lyckeby kronokvarn med dammen och stenbron.

En inskrivning på världsarvslistan har varit av ekonomisk betydelse för Karlskrona. Världsarvsfonden bekostar de utgifter som rör arbete och skydd för de innefattande delarna i arvet, vilket ger större möjligheter till staden. Karlskrona kommun har sedan dess satsat sina resurser på flera omfattande renoveringsarbeten och man har fokuserat på en strategisk marknadsföring och turismutveckling. (*Örlogsstaden Karlskrona*, 2008)

Figur 2. Forsvarsverket Aurora på Trossö är en del av befästningarna som ingår i örlogsstadens världsarv.

(Foto: Linda Peterson, 2011-04-09)

Turism

Redan på mitten av 1930-talet började Karlskrona förvandlas till ett turistmål. Kommunen ville främja en ökad inflyttning och industrilokalisering i staden. Man fick därför idén att ge turismen stärkta resurser, som kunde bidra till en positiv utveckling.

Listan gjordes lång över de åtgärder som var nödvändiga i örlogsstaden. Kommunikationerna skulle först och främst korrigeras, genom att järnvägen till Kristianstad breddades och bilvägar till Blekingegränsen förbättrades. Turistbesök skulle göras möjliga på örlogsvarvet och man ordnade fler hotellrum, sommarrestaurang och förskönade staden med nya planteringar. För att kunna marknadsföra sig öppnade man en turistbyrå och lät trycka flertalet broschyrer, bland annat *Karlskrona, vägvisare i tid och rum* och *Sju sköna sjöstäder*. Man ansträngde sig till och med att göra en kortfilm *Bland borgare och blåjackor*. (Hillbom, 1979, s.90)

Trots de omfattande satsningarna skulle det dröja länge innan turistnäringen satte fart på riktigt. På grund av militära skäl mötte man motgångar till omställningen att bli en turiststad. Fram till 1955 var hela Karlskrona stad militärt skyddsområde, vilket innebar att utlänningar inte fick lov att vistas i staden längre än 24 timmar (Hillbom, 1979, s.91). Därefter kunde större delen av staden besökas, men skärgården räknades fortfarande till skyddsområdet. Varningsskyltar markerade tydligt för främlingar vart gränsen gick mellan civil och militär mark (se figur 3).

För svenska besökare var Karlskrona inte heller någon välkomnande stad. Service i form av hotell och restauranger fanns knappt etablerade. Det var svårt att hitta logi och många gånger fick man vända sig till polisstationen för att övernatta eller bo på Saltöskolan som agerade provisoriskt vandrarhem. Längre fanns det ont om plats för uteserveringar, då militära områden dominerade. Förslaget att etablera en servering med havsutsikt på Stumholmen 1961, avfärdades exempelvis då det fanns skjutbanor i närheten. (Hillbom, 1979, s.92)

Med tiden öppnades allt fler områden upp för allmänheten och i slutet på 1990-talet har två betydande

Figur 3. Fram till mitten av 1950-talet var utlänningar förbjudna att vistas i militärstaden Karlskrona.

(Foto: Linda Peterson, 2011-04-09)

händelser gjort inverkan för turismen. Den 1 april 1997 beslöt riksdagen att militärt skyddsområde får beträdas av utlänningar vid normala omständigheter, det vill säga då det inte är höjd beredskap i landet (Riksdagens hemsida, [online], 2011-05-05). Året därpå, 1998, fördes Karlskrona in på UNESCO's berömda världsarvslista (Anker et al., 2002, s.139).

Enligt kommunens översiktsplan 2030, är besöksnäringen idag på uppgång sedan ett antal år tillbaka och man förväntar att trenden fortsätter. En viktig länk är färjeförbindelsen till Gdynia i Polen, som varje år transporterar omkring 400 000 passagerare (Karlskrona kommun, Översiktsplan 2030 [online], 2010-05-09). Sedan grannländerna i öst blivit medlemmar i EU har kontakten med Östersjöområdet utvecklats mycket starkt. Utöver polacker kommer det även mycket tyska besökare till staden. Majoriteten turister kommer från de närliggande områdena Småland och Danmark. I översiktsplanen kan man läsa att de flesta turisterna främst attraheras av skärgården och naturlandskapet som besöksmål. Även Karlskrona i egenhet av världsarvsstad lockar många besökare. Andra populära besöksmål är Marinmuseet tillsammans med Blekinge Museum och Barnens Gård. (Karlskrona kommun, Översiktsplan 2030 [online], 2010-05-09)

Karlskronabor berättar

Följande text är baserad på en telefonintervju med Karlskronabon Rasmus Leo som är student vid Blekinge Tekniska Högskola.

Rasmus flyttade från sin hemort Värnamo i Småland till Karlskrona i slutet av sommaren 2009 och har snart läst två år på det treåriga programmet Fysisk Planering vid Blekinge Tekniska Högskola. Han berättar att det som lockade honom till Karlskrona utöver utbildningen, var möjligheterna att utöva orientering, som är ett av hans stora fritidsintressen. På skolan finns en organisation som kallas OL-Academy, som främjar träning inom orientering. Det finns dessutom en anställd lärare på skolan som är koordinator och hjälper till med upplägg för personlig träning. Rasmus beskriver Blekinge som ett landskap med relativt mycket skog och han nämner ett flertal skogsområden i hans närhet där han tränar; Telenor Arena, Värmeverket, Bryggareberget och Elljusspåret.

Rasmus tycker att Karlskrona är en fin stad och påpekar att det är synd att alla studenter, inklusive han själv, lämnar orten över de tre sommarmånaderna. Dock brukar det hinnas med lite bad på Långö eller skolans badplats Studentviken.

Rasmus hade innan sin studietid bara besökt staden en gång. ”Karlskrona är ju en relativt okänd residensstad, i ett rätt så litet landskap, som Blekinge är. Jag hade ingen riktig pejl på staden innan jag flyttade hit, måste jag erkänna.”

Han tror att många förknippar staden med skärgården, sommar och blåsten. Jag får höra att man i folkmun brukar kalla Karlskrona för ”Pinan”. Rasmus förklarar för mig att de som gjorde lumpen och fick åka till Karlskrona blev skickade till ”Pinan”, som man skämtsamt kallar den ständigt blåsande staden. ”Man brukar säga att här är det storm två veckor om året och resten av tiden så blåser det.”

Vi kommer sedan in på ämnet om hur militären präglat Karlskrona. Rasmus nämner det stora antalet nedlagda militära anläggningar som finns överallt. Han beskriver hur Trossö på så vis har öppnat upp sig allt mer. Som

det ser ut idag finns alla bostäder på öns norra del, medan varvet upptar hela södra delen. Denna södra del, poängterar Rasmus, ligger mot solsidan till och anses mycket attraktiv, inte minst då den ligger alldeles vid havet. Man har planer på att bygga nya bostäder vid vattnet och han tror att detta kan medföra en ljus framtid för Karlskrona.

Staden har nämligen haft problem. Rasmus menar att läget för staden är lite avsides och att Karlskrona befinner sig i ena hörnet av Sverige. Att Blekinge är ett litet landskap, gynnar inte heller staden.

”Man får känslan att Karlskrona är en småstad som vill vara en storstad, men är inte riktigt där.”

Rasmus bor i stadsdelen Annebo på Vämö, som han själv inte tycker tillhör staden. Han anser att det är Trossö (se figur 4) som är själva Karlskrona och att det är rätt omständigt att ta sig ut dit från Annebo. Här finns ett problem i stadsplanen enligt Rasmus. Stadens centrum har inte kunnat expandera åt något annat håll än norrut.

”Sen är infarten till stan inte så rolig. Det går en motorväg rakt in och sen kommer man till en tråkig oljehamn”. Rasmus berättar att upplevelsen när man först anländer till Karlskrona inte är särskilt trevlig. Han nämner att motorvägen och järnvägsspåren utgör stora barriärer som gör Trossö avskuret och att miljön domineras av trafik och rödlys. Det finns många planförslag för området kring stationen och stadens entré, men inget som ännu är planlagt, vad Rasmus vet. Han betonar sedan att Karlskrona är en fin stad, ”väl inne”, med ett klassiskt rutnät och ett stort torg.

När jag frågar om Karlskrona är en studentstad svarar han bestämt nej. ”Absolut inte! Här finns *en* taskig studentpub som ingen går till och det är inte så att om man går ut på stan, så träffar man alltid på någon. Det är inte alls säkert att det blir så.” Trots detta, har det märkts att fler studenter kommit till staden, sedan en omfattande utbyggnad av högskolan nyligen gjorts. Sedan Blekinge Tekniska Högskola lagt ned sin verksamhet i Ronneby, har studenter fått flytta till Karlshamn och Karlskrona istället. Man har också fått ett stort antal utbytesstudenter, däribland många ifrån Indien.

Figur 4. Vy över Stortorget och Fredrikskyrkan på Trossö, Karlskronas centrum.

(Foto: Linda Peterson, 2011-04-09)

Vi börjar sedan prata om Karlskronas framtid.”Som planerare kan jag tycka att man inte bara ska bevara utan någon nytta. Om man rustar upp kommer det till mest nytta för folk.” Rasmus förklarar att det är viktigt att bevara det gamla i Karlskrona, men fel att bara låta allt stå som det är. Han är osäker på om han skulle kunna bo kvar i framtiden, då han inte anser att staden har så mycket att erbjuda som det ser ut nu. Han påpekar samtidigt att det kanske hade sett annorlunda ut om han hade varit ute i arbetslivet. Han tror att detta hade tillåtit honom att upptäcka staden på ett annat sätt. Slutligen konstaterar Rasmus att det är en fin kuststad med ett vackert läge i skärgården, men att det finns mycket mer att önska. Exempelvis är utbudet av affärer inte det bästa.”Om man ger Karlskrona 20-30 år, tror jag att man kan utnyttja läget bättre och att det finns potential att växa och bli mer attraktiva” Rasmus säger att staden framöver ska satsa på en ökad vattenkontakt, vilket han tror är rätt då det ändå är havet och skärgården som präglar Karlskrona (se figur 5).

Följande text är baserad på en intervju med Karlskronaborna Annika Hanna och Marie-Louise Stjernlycke-Kring.

Vid mitt besök i Karlskrona vill jag gärna ta reda på hur det är att bo i staden. När jag befinner mig på Stortorget börjar jag prata med några äldre damer, Annika och Marie-Louise, som båda är bosatta i Karlskrona. Jag ber dem att berätta för mig om sin hemstad.

”Det är faktiskt en underbar, pittoresk stad och så kulturell och så jättemysig!” är det första Marie-Louise säger. ”I 45 år har jag bott i Västerås och längtat i stort sett varje dag att få komma hit. Jag såg ju aldrig hur vackert det var, utan jag var ung och trodde att gräsmattan var grönare utanför.”

Hon berättar sedan vidare att hennes pappa var örlogskapten och jag passar på att fråga hur det militära har påverkat staden.

”Jag lägger handen på allt militärt, nu när jag återvänt, för jag har längtat! Saltöskolan ligger på ett berg och när man var uttråkad kunde man titta ut över havet. Nu när jag kommit hem har jag *förstått* vilken stad detta är!

Figur 5. Karlskronas centrum, som är omgärdat av havet, ska få ökad kontakt med vattnet.

(Foto: Linda Peterson, 2011-04-09)

Så när jag går på bastionen³ Aurora, så lägger jag handen på, jag lägger handen på allting – för det är mitt alltihopa! Jag bara känner – ja, historiens vingar slår bara här, det är underbart!”

De Karlskronabor jag träffar är stolta och vill gärna berätta om sin stad. Och de kan hemstadens historia väl. Som nyanländ till staden undrar jag vad man ska se när man är i Karlskrona.

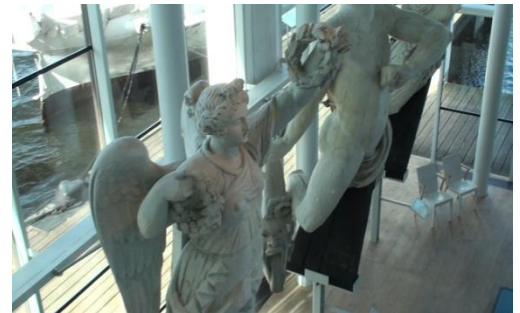
”Ni måste se Saltö! Klippor, berg och natur.” utropar Marie-Louise som själv är uppvuxen på ön.

Annika tycker att ett måste när man är i Karlskrona är att gå och se galjonsfigurerna⁴ (se figur 6) på Marinmuseet, som ligger på Stumholmen. Hela Stumholmen över huvud taget är en sevärdhet förklarar hon. Förr fick man inte gå in där, utan det var bara militärt område, fyller Marie-Louise i.

De berättar sedan vart man ska gå för att se ”Hasse” och Erik, statyerna av Hans Wachtmeister och Erik Dahlberg. Annika bor åt samma håll och erbjuder sig att gå med mig.

Jag går därefter en promenad, guidad av Annika, i Karlskronas centrala delar. Det första jag får se är porten till det enorma skyddsrummet under Stortorget, som uppfördes under Oscar II’s regi. Här skulle hela staden kunna ta skydd vid krig förklarar Annika. Därefter vandrar vi genom Amiralitetsparken och jag får en snabb glimt av klockstapeln, som förr angav tiden åt örlogsbasens arbetare. Vi svänger av och tar vägen ned längs en rymlig gata. ”Den här staden har breda gator, inga söta små gränder, förutom på Björkholmen där det finns fiskarstugor” berättar Annika. Vi passerar charmiga trähus på gatan Alamedan, däribland ett hus där Karl XII övernattade i september år 1698. Vi stannar till vid Amiralitetskyrkan, där en kör repeterar.

Utanför står den kända fattigbössan Rosenbom (se figur 7), som är omskriven i Selma Lagerlöfs bok om Nils Holgersson. ”Alla frågar var är Rosenbom, var är Rosenbom – precis som att han var det enda att se i

Figur 6. De vackra galjonsfigurerna finns att beskåda på Marinmuseet.

(Foto: Linda Peterson, 2011-04-09)

Figur 7. Fattigbössan Rosenbom sträcker ut handen och uppmanar besökaren till att skänka en slant.

(Foto: Linda Peterson, 2011-04-09)

³ Bastion. Framskjuten del av fästningsvallen på äldre befästningar. (*Nationalencyklopedin*, 1992, uppslagsord: bastion)

⁴ Galjonsfigur. Skulptur i fören på äldre fartyg, vanligen snidad i trä och föreställande ett allegoriskt eller mytologiskt väsen. (*Focus uppslagsbok*, 1958, 2:a upplagan, uppslagsord: galjonsbild)

Karlskrona!". Jag lyfter på hatten och lägger i en slant. Det var gratis att parkera på Stortorget, så mynten skänker jag till Rosenbom. Vi behöver inte gå långt för att komma till nästa sevärdhet, den vackra försvarsmuren Aurora, på Kungsbron. "Allting är inom gångavstånd – det är det som är så underbart." säger Annika. Hon förklarar sedan historien bakom Aurora. "Karlskrona var ju rädd för ryssen och man byggde vad man kallar 'Tre försvarslinjer'. Första försvarslinjen ligger ute i havet; Kastellet Drottningsskär. Den andra var Godmorgon och Godnatt. Tredje linjen var just muren Aurora. Och skulle anfallarna ha nått så här långt, skulle man stå här och skjuta."

Mitt på Kungsbron, ser vi Erik Dahlbergs staty (se figur 8) framför landshövdingens residens. Nederst på stenfoten läser jag textraden: 'Planlade Karlskrona med dess befästningar'. När jag frågar hur det militära påverkat staden, förklarar Annika att allt var väldigt välskött förr, men nu har det börjat förändras. Hon tycker att den nya generationen är annorlunda. "Vissa säger att staden har förändrats till det bättre och det kan man väl säga på det viset, att nu har alla tillträde till skärgården." Hon berättar om en lärare, anställd på Blekinge tekniska högskola, som inte fick följa med på en båtutflykt ut till en skärgårdsö, då han var amerikan. Annika är orolig att öppningen av öarna kommer medföra att de än så länge orörda öarna bebyggs. "Jag tror väl att de här militärerna, det var en viss stil på dem. De var prydliga. De är ju så effektiva och så och det märktes på stan, att den var väldigt 'redig', som man säger." Nu tycker Annika sig se ett helt annat klientel i sin stad. Hon berättar att det gamla är på väg att försvinna och att inställningen i dagens Karlskrona är lite mer slapp än den brukade vara. Det är en utveckling som Annika tror många i staden uppskattar, men personligen så saknar hon hur det var förr. Då brukade byggnaderna vara nymålade och staden hölls prydlig. Nu kan man se hur det står tomma lokaler här och där och det tycker hon känns tråkigt. Trots detta framhåller Annika att det fortfarande är en relativt ren och snygg stad. "Det är en fin sommarstad och då får vi mycket turister utifrån som kommer hit. Till och med när jag var i Lund, var det folk som sa 'Jag har hört att

Figur 8. Statyn av Erik Dahlberg, stadsplanerare och fortifikatör i 1600-talets Karlskrona, står på Kungsbron.

(Foto: Linda Peterson, 2011-04-09)

Karlskrona är så vackert'. Jag tyckte det var väldigt roligt att det har spritt sig."

Annika tror att Karlskrona håller på att satsa mer på turism. Hon pekar bort där kryssningsskeppen brukar lägga till, för att sedan ta in passagerarna i mindre båtar och släppa av dem här på Kungsbron. Den ökade turismen är något som Annika tycker är positivt och det är en utveckling som hon hoppas tar sig.

Avslutningsvis studerar vi statyn av amiral⁵ Hans Wachtmeister, som står en bit bort längs kajen. Bakom honom skådar vi en äldre bostad, ett pampigt hus intill Kungsbron. Här bor dagens amiral som nu mera är pensionerad. Innan vi säger adjö, vill Annika försäkra sig om att jag hittar vägen tillbaka mot Stortorget. Jag visar upp min turistkarta, som jag med all säkerhet klarar mig utan bland Karlskronas långa, raka gator (se figur 9). Vi skiljs sedan åt vid bron som leder över till Stumholmen. Här ligger det exklusiva Marinmuseet (se figur 10), detta omtalade besöksmål som jag inte får missa.

Figur 9. De breda och raka gatorna karakteriserar staden.

(Foto: Linda Peterson, 2011-04-09)

Figur 10. Det välbesökta Karlskrona Marinmuseum på Stumholmen.

(Foto: Linda Peterson, 2011-04-09)

⁵ Amiral. Den högsta militära tjänstegraden i landets flotta. (*Nationalencyklopedin*, 1992, uppslagsord: amiral)

Del II: Karlskronas historia

Örlogsstaden grundas

”Längst österut vid Blekinges södra kust ligger sex tämligen stora öar, som tillsammans bildar en halvcirkel med fastlandets strandlinje som diameter [...] Det var denna syn som öppnade sig för den unge Karl XI och hans rådgivare, en sagolik syn av skog, sten och vatten.”

(Pegelow, Erik, 1976, *Staden i våra hjärtan*, s.15)

Det var under Sveriges stormaktstid, i slutet på 1600-talet, som beslutet om anläggningen av Karlskrona togs. Efter freden i Roskilde, 1658, då landområdena Skåne, Blekinge, Halland och Bohuslän blev svensk mark, var kung Karl XI bestämt angelägen att bevara de svenska gränserna som nu utvidgats. Det fanns flera skäl till Karlskronas anläggning. En ny stad här skulle underlätta försvenskningen av de nyvunna sydliga landskapen (Anderson, 1930, s.13). Det centrala läget i Blekinges östra hörn tycktes ypperligt, då Sverige innefattade Finland i väst och sträckte sig ned till områden i Polen och norra Tyskland. Under den här tiden var Riga och Stralsund på andra sidan Östersjön betydande svenska städer och det var viktigt att hålla förbindelserna öppna mellan rikets delar (Anker et al., 2002, s.8). Samtidigt var den svenska flottan i behov av en sydligare belägen hamn än den som fanns i Stockholm, då denna var isbelagd en lång tid under året. En isfri hamn skulle innebära att flottan kunde tränas under en längre säsong och bli ännu skickligare. (Anderson, 1930, s.13)

Det var amiral Hans Wachtmeister, som i augusti år 1679 fick uppdraget av kungen, att undersöka huruvida Blekinge-kusten kunde erbjuda en säker plats åt flottan. Man sökte länge efter en felfri plats att förlägga örlogsbasen på. De befintliga städerna Kalmar och Karlshamn var båda kandidater, men Kalmars hamn var

opassande och Karlshamn ansågs vara för svårt att försvara vid anfall. (Anderson, 1930, s.13)

Till slut fann man Trossö, mitt bland en samling holmar i den blekingska skärgården. Det smala sundet som leder in till öarna, gjorde platsen väl dold utifrån havet sett och kunde lika väl uppfattas som en obruten strandlinje. Här fanns precis vad man letat efter, en stor bassäng innanför öarna för flottans skepp, som skulle ligga tryggt undangömda. (Pegelow, 1976, s.15)

Kungen beslöt att sända sina skepp till skärgården i Blekinge och besökte kort därefter öarna i sällskap utav hans män, däribland amiral Wachtmeister och översten Erik Dahlberg (Anderson, 1930, s.14).

Det obebodda Trossö ägdes av bonden Vittus Andersson och bestod endast av betesmark. Kungens erbjudande om att köpa ön, intresserade inte den dansksinnade bonden, men det faktum att ön inte var till salu, var inget som Karl XI brydde sig om. Motstridigheterna från bonden löstes med fängelsestraff på Karlshamns kastell och därmed var kungens hinder ur vägen. (Anderson, 1930, s.15) Det är oklart hur länge Vittus Andersson hölls inlåst, men år 1685 begärde bonden skriftligen en ersättning för sina förlorade ägor. Ett år senare medger kungen en överenskommelse att utkvittera summan 1000 daler för marken (Anderson, 1930, s.16). Efter frigivningen finns tecken som tyder på att bonden Vittus Andersson blev behandlad väl, då han fick en bänkplats i kyrkan bland borgarna, vilka tillhörde det högreståndet (Hillbom, 1979, s.7).

Idealstaden

Det nyvunna Blekinge blev ett viktigt område för Sverige och skulle sättas på kartan genom anläggningen av Karlskrona. Projektet lät sig inte vänta, utan sattes igång med omedelbar verkan i december år 1679 (Anderson, 1930, s.15). Redan efter två år var över 2000 man i arbete med att bygga upp staden (Anker et al., 2002, s.9).

Den erkände stadsplaneraren och fortifikatören⁶ Erik Dahlberg fick, tillsammans med arkitekt Nicodemus

⁶ Fortifikatör. Person anställd vid fortifikationen, som har till uppgift att bygga och underhålla fästningar. (Bra Böckers lexikon, 1996, uppslagsord: fortifikation)

Tessin d.ä., uppdraget av kungen att gestalta stadsplanen för Karlskrona (Anderson, 1930, s.22). Det var ett gigantiskt projekt och ett exceptionellt förslag att anlägga en stad från grunden där ingenting alls fanns. Man hade gott om utrymme, såväl på Trossö, som i övriga delar av den nyligen erövrade provinsen och detta skulle utnyttjas till fullo.

”Som ett dubbelt lås för världen innanför öarna byggdes på ömse sidor om inloppet Kungsholmen och Drottningsskär, och hela vägen in till hamn och varv späckades med fort och skansar, redo att spärra tillfarten för varje angripare” (Pegelow, 1976, s.15)

Efter ungefär trettio år hade landets främsta fortifikatorer, arkitekter och skeppsbyggare sett till att den större delen av Trossö blivit bebyggd. (*Örlogsstaden Karlskrona*, 2008)

I boken *Karlskrona* (1930), skriver Anderson att utformningen av Karlskronas struktur huvudsakligen var ett sätt för kungen att uttrycka sin makt i det aktuella länet (Anderson, 1930, s.26). Den nya och moderna staden var en rak motsats till de befintliga Kristianopel och Karlshamn, vilka var självvuxna, gamla fiskebyar med krokiga gator och smala gränder (Anderson, 1930, s.22). I tidsskriften *Arkitektur* (1991) menar Göran Lindahl att man överdrev dimensionerna.

”Man märker en vilja att överge de mått som traditionellt ansetts rimliga. Drottninggatan och Kyrkogatan är med sina 30 meter mer än dubbelt så breda som huvudgatorna i Kalmar och Kristianstad, två omsorgsfullt planerade städer med både civil och militär uppgift.” (Lindahl, Göran, 1991, *Militärstatens ansikte. Arkitektur*. årg. 91, nr 3, s.6)

En örlogsbas med befästningar, hamnar och skeppsvarv, krävde en civil stad för handel, proviantering och administration. Visionerna var storslagna och man såg detta som en ny chans att överträffa utformningen av Stockholms stadsplan. (Mårtelius, Johan, 1991, *Idealstaden. Arkitektur*. årg. 91, nr 3, s.34)

När Karlskrona byggdes delades staden i två delar. Den blev bildligt och bokstavligt tudelad av en gråstensmur, med en militär del och en civil del på varsin sida. Oerhörda resurser sattes in för att skapa den militära basen, men lika viktigt var det att den civila delen av staden skulle bli ett föredöme. Den gemensamma

nämnaren för den yttre och den inre staden var att bli beständiga. Liksom den militära marinbasen skulle vara ett evigt skydd, skulle den inre staden tåla bränder och förslitning. (Mårtelius, 1991, s.34) Karlskronas privilegier är daterade den 10 augusti 1680 (Hillbom, 1979, s.8) och i sjunde paragrafen beskrivs hur man ville locka skickliga människor till staden:

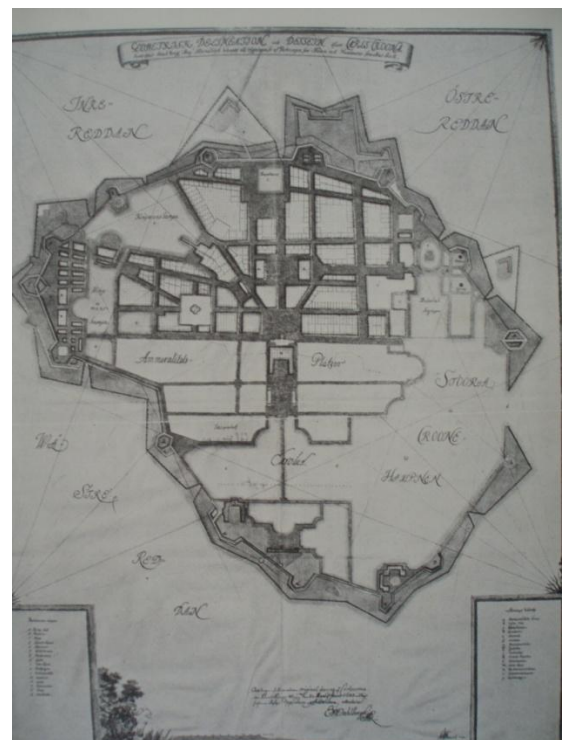
”Och som Wij dhenne Stad med allra första på thet bästa ärne fortificera låta, ty vele Wij at alle affrijtning uthdelas och bebyggias, således at the förnämste Kiöpmän bekomma dhe belägneste platser, och Handtvärckare och andre dhe öfrige, skolandes dhe som Massive Stenhuus byggia vele, fyra års frijheter längre än dheras Med-Borgare åthniuta” (Anderson, 1930, s.19)

Med andra ord var tanken att ryktet om Karlskrona skulle spridas långt utanför landet och att staden skulle få internationell status. Den civila staden skulle bli lika högt ansedd som örlogsvarvet på andra sidan muren.

Staden var alltså mer än bara ett praktiskt komplement att försörja militäranläggningen. Den civila delen var dessutom ett symboliskt uttryck för värdet hos försvaret och politiken. (Mårtelius, 1991, s.34)

Då det inte fanns några människor på platsen fick man till en början tvinga de närliggande Ronnebys och Kristianopels befolkning att flytta in till den nya staden. Detta gjordes genom att kungen framtog Ronneby och Kristianopel deras stadsprivilegier, så att borgare och köpmän knappast fick något val. (Anderson, 1930, s.8) Redan vid stadens grundläggande, hade en viss segregation i bebyggelsen formats, då olika kategorier bosatt sig på olika öar (Pegelow, 1976, s.29). Närmast den centralt dragna Amiralitetsgatan, anlades ståtliga bostäder med rejält tilltagna tomter för höga officerare. Längs den östra stranden byggdes intill varvet magasin och bostäder för civila handelsmän. Enklare stugor byggdes på Västerudd och Björkholmen för stadens varvsarbetare. (Anker et al., 2002, s.11)

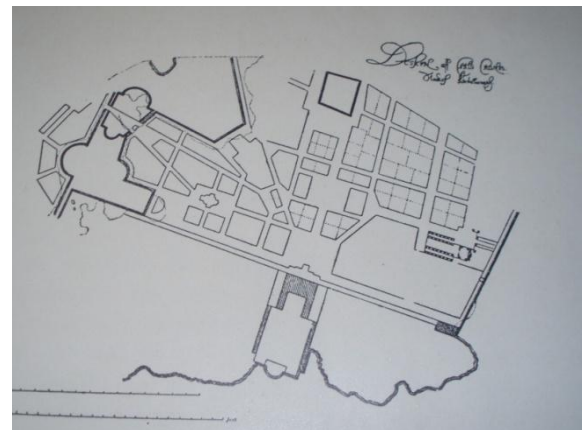
I själva verket blev den fysiska staden till stor del en förenklad avbild av den ritade designen. Erik Dahlbergs plan (se figur 11) var den som kom att likna stadens utseende mest. (Anderson, 1930, s.23) Karlskrona fick

Figur 11. Karlskronas stadfästa plan designad av Erik Dahlberg.

(Ur: Hillbom, 1979, s.21)

kombinationen av ett rutnät och strålgator. Barock, klassicism och nygotik bildade grundstommen. (Anderson, 1930, s.4) Rätvinklighet och centralform var två grundformer som eftersträvades inom arkitekturen. Tanken bakom kyrkornas respektive former, basilikan och rundtemplet, som Stortorget kantas av, visar även att mönstret kommer igen. Nicodemus Tessin d.y. hade vistats en längre tid i Rom, en stad som med all säkerhet inspirerat honom starkt. Dessa intryck anar man även ha blivit förmedlade till fadern. Mårtelius menar att det finns mycket som tyder på att den italienska huvudstaden varit en förebild då man ritade Karlskrona (se figur 12). Han skriver att Amiralitetsplatsen, liksom Piazza del Popolo, var tänkt att agera som stadens port ut mot hamnen för besökaren. De divergerande gatorna som skulle leda till en central plats, var också en kopia från Rom. (Mårtelius, 1991, s.34) Denna plats var avsedd både som arkitektoniskt centrum i stadsplanen och som maktens centrum i Karlskrona. Här planerade man att bygga ett Amiralitetskollegium, i form utav ett palats för den centrala ledningsfunktionen för örlogsflottan. Det storslagna palatset uppfördes aldrig, då man inte gav plats för självstyrande ämbetsverk utanför huvudstaden Stockholm. På Amiralitetsplatsen byggdes i stället bastionen Wachtmeister, ett centralt fästningsverk i slutningsmuren, som idag är ersatt av Amiralitetsklockstapeln. Detta medförde att Stortorget istället blev stadens naturliga centrum. (Örlogsstaden Karlskronas hemsida [online], 2011-05-07)

Figur 12. Karlskronas stadsplan utformad av Nicodemus Tessin d.ä..

(Ur: Anderson, 1930, s.11)

Stadens utveckling

På 1700-talets andra hälft var Karlskrona en internationell förebild och Sveriges tredje största stad, näst efter Riga och Stockholm. I hela Europa uppmärksammades staden för sin arkitektur, stadsplanering och sitt skeppsbyggeri. I över 100 år förblev Karlskrona Östersjöns militärindustriella centrum. (Örlogsstaden Karlskrona, 2008).

Sedermera blev inte Karlskrona den mäktiga handelsstad som det var tänkt. År 1822 skriver stadens landshövding, i en femårsberättelse, att karlskroniterna

lever isolerade. Landsvägen från Bröms, i nordöstra Blekinge, förde de resande längs med stranden till Skåne, men inte genom Karlskrona som låg ute i skärgården. Därför fick man inga spontana besök, utan de ärenden som förekom var i bestämda syften. (Hillbom, 1979, s.95)

En notering från tabellkommissionen år 1845, visar siffror över invånarnas fördelning i yrkeskategorier. Kategorin 'Militärstaten' anges bestå av 1849 personer, vilket motsvarar ungefär 14 procent av hela befolkningen på 13 345 invånare. En nästan lika stor andel av Karlskronas befolkning, var konstnärer och hantverkare. Siffrorna visar att handel och industri är en mycket liten aktivitet i 1800-talets Karlskrona. 'Handelsklassen' består av 178 personer och under kategorin 'Bruks- och fabriksidkare' finns endast 45 invånare. (Hillbom, 1979, s.96)

När Sverige förlorade sina provinser på andra sidan Östersjön, kom Karlskrona att hamna i utkanten av riket. Utvecklingen blev därefter beroende av de medel som staten tilldelade flottan och försvaret, vilket i sin tur styrdes av krigs- eller fredstider. Under fredliga år var därför tillväxten låg, medan vid oroliga tider blomstrade Karlskrona upp. Då kunde staden dra nytta av den ökade militära aktiviteten genom höjt skatteunderlag, ökad köpkraft och fler arbetstillfällen. (Hillbom, 1979, s.1)

Hillbom ställer sig frågan om någon annan stad i Sverige i så hög grad påverkats av försvarspolitiken. Han skriver att Karlskrona ständigt varit i kamp med att ersätta arbetstillfällen, vid nedgång för den militära verksamheten. Fram till 1920-talet, kan Karlskrona ännu anses vara den svenska flottans huvudnation (Hillbom, 1979, s.1). I början av 1930-talet var Blekinge ett av de fyra svenska län som i förhållande till folkmängd hade det högsta antalet arbetslösa. (Hillbom, 1979, s. 61)

På 1930-talet var det, på grund av ekonomiska skäl, tal om att flytta flottan till Stockholm (Hillbom, 1979, s.3). Då krig utbröt 1939, tilltog försvarsförberedelserna i Karlskrona och en tillfällig inflyttning av militär personal skedde. (Hillbom, 1979, s.4)

Sedan dess har utvecklingen ständigt pekats nedåt för militären. Från och med 1940-talets slut fram till mitten

av 1960-talet minskade de anställda vid flottan, kustartilleriet och varvet med 4350 personer (Hillbom, 1979, s.7).

Hillbom hävdar att det finns en allmän uppfattning om att staten svikit uppgiften att hjälpa Karlskrona kompensera den minskade sysselsättningen. År 1977 beslutade regeringen att staten skulle ansvara för att öka sysselsättningen i de kommuner som hade en stor andel statligt anställda. Trots detta har staden inte kunnat fungera som länets primära centrum. (Hillbom, 1979, s.7-8).

Del III: Avslutande reflektioner

Att genomdriva ett så stort projekt som anläggningen av Karlskrona är intressant ur många synvinklar. Projektet är unikt för sin tid och det skulle med största sannolikhet vara omöjligt att utföra något liknande i samma omfattning idag. För att allt ska gå i lås krävs en enväldig makt som styr och där andra viljor inte hörsammas, utan enbart lyder order. Idag är det sällan som någon mark kan tas i anspråk utan motstridigheter. Stormaktstidens system tillät kungen och staten att härska fritt. Visserligen gjorde bonden Vittus Andersson motstånd och var nog av den mer besvärliga sorten som kungen stötte på, men även en sådan envis person hade inget att sätta emot. Då kungens vilja var lag, löstes de mest svårlösta problem vid nyanläggningen. Behövdes skickliga män som kunde planera och bygga med omedelbar verkan, fanns alla medel på plats i en handvändning och hade man inga invånare, löste man det med tvångsflytt från andra orter.

På flera punkter är Karlskrona en stad av ett eget slag. Alla städer påverkas mer eller mindre av konjunkturen i landet. Vid lågkonjunktur och oroliga tider blir det svårare att hålla igång industrier och andra verksamheter. Karlskrona har däremot i högre grad styrts av krigens in och uttåg. Staden har varit beroende av statens bidrag till den militära verksamheten, vilket medfört att Karlskrona har gynnats vid krigstider. Detta kan tyckas motsättande, att ett samhälle inte mår bra av fred, utan istället får en ökad befolkning och ekonomisk tillväxt vid krig, som vi väl alla helst önskar oss vara utan. Man kan fundera över vad som hade hänt om vi haft fler krig i Sverige. Kanske hade då Karlskrona fått en mycket mer betydande utveckling och idag haft rollen som en utav Sveriges storstäder?

Invånarna i dagens Karlskrona har friheten att välja var de vill bo. Det finns i motsats till 1600-talets Sverige, idag inga tvång på att bosätta sig i städer som har brist på tillväxt. Tvärtom väljer majoriteten att bosätta sig i

storstädernas myller. Tillväxten i Karlskronas invånarantal tillkom för första gången på grund av den inflyttning som Karl XI forcerade. Därefter har befolkningsökningar berott på militärer som i tjänsten placerats i staden. Till mångt och mycket har därför Karlskronas invånare, historiskt sett, varit människor som inte själva fattat beslutet att bosätta sig i staden.

Detta scenario har man svårt att tro när man träffar invånarna i dagens Karlskrona. Annika och Marie-Louise är så positiva till sin stad att man bara måste tro att Karlskrona är något extra speciellt. Kanske är det arkitekturen som är orsaken till att Karlskrona är en stad som man gärna vill komma tillbaka till. Eller handlar det bara om vanlig lokalpatriotism?

Att befinna sig i Karlskrona ger intrycket av en högtidlig stad med klass och det känns omedelbart att Karlskrona har en utmärkande historia. I Karlskrona orienterar man sig utan problem. Ett tydligt centrum med långa siktlinjer och utblickar mot havet gör det lätt att hitta. Den militärt utformade stadsplanen har sannerligen bidragit till en viss upplevelse för besökaren. Gatunamnen minner om historiska personer som gjort avtryck; Wachtmeister, Tessin och Erik Dahlberg. De breda gatorna och statyerna överraskar och inte minst det imponerande Stortorget, på högsta punkten, känns överdimensionerat för dagens Karlskrona. Samtidigt finns här ett småstadens gemyt bland människor och man märker snart att invånarna inte är särskilt många till antalet. Karlskrona ger en märklig kombination av en småstadskänsla där allt är nära och samtidigt en storstads-känsla med sin pampiga arkitektur. Denna blandning är något som i hög grad tycks bidra till Karlskronas identitet. Denna hybrid, som Karlskrona är, skapar dock vissa motsättningar. Ett litet antal människor ger ett mindre underlag till kommunens förvaltning och Karlskrona har åtskilliga anläggningar att sköta. Utan UNESCO's ekonomiska insats hade man haft svårt att försörja arvet.

Under större delen av 1900-talet har Karlskronaborna varit medvetna om att man måste hitta fler näringar än den tynande militären. Att staden står inför en förändring, då den militära staden blir civil, är ett

faktum. Det finns sannolikt ett högt tryck för nya aktörer på Trössös södra del, som nu står med tomma lokaler. Byggherrar kan tänkas se möjligheten för ny utveckling av området. Det är inte otroligt att staden får samma förvandling som Kockums varv i Malmö, där det exklusiva bostadsområdet Västra hamnen har fått ersätta det gamla industriområdet. Örlogsvarvet har det mest attraktiva läget i Karlskronas centrum och att samtliga militära byggnader får stå kvar orörda är tveksamt. Det har redan skett liknande förändringar i andra militära delar, exempelvis Stumholmen, som öppnats upp för turister. Samtidigt kan man ifrågasätta om hela Karlskrona ska bli ett museum.

Som det ser ut idag är Karlskrona ännu till stor del en stängd stad. Mycket av UNESCO's världsarv ligger bakom låsta portar och flera sevärdheter kan man bara besöka under sommarsäsongen med guide turer. Denna svårtillgänglighet medför en viss exklusivitet, men man kan fråga sig om det inte samtidigt gör Karlskrona mindre attraktivt. Känslan av att inte kunna ströva fritt gör åtminstone mig besviken, vid mitt besök i april. Det går inte att säkert säga vilken effekt det skulle ge Karlskrona om man upphör att vara en militärstad. Man talar om den levande stadskärnan och örlogsbasens ursprungliga funktion i Karlskronas turistbroschyr. Rubriken "Det levande världsarvet", som kommunen skyltar med, riskerar att bli inaktuell i framtiden. Det finns sannolikt ett värde i att bevara den militära aktiviteten i örlogsstaden, även om andra arbetstillfällen kan försörja invånarna. Inte minst för besökarnas upplevelse att kunna se verksamma militärer på stadens paradgator eller möta ett militärt fartyg. Samtidigt har militärens minskade aktivitet varit en förutsättning för stadens framgång inom turism. Båtturer ut i skärgården till Drottningkärs kastell och Kungsholms fort är en av de stora attraktionerna idag. Områden i skärgården var för bara ett antal år sedan förbjudna för utlänningar som kom och besökte Sverige.

Karlskrona har förutom turismen ett annat huvudspår att följa. Sedan Blekinge Tekniska Högskola startade har studenterna också blivit en näring. Skolan har

troligtvis varit en oersättlig faktor som stärkt Karlskrona. Problemet för Karlskronas utveckling från militärstad kan jämföras med en generell svårighet för småstäder med låg tillväxt. Vad ska man satsa på som småstad i Sverige på 2010-talet? Industrier är svårt att leva på då konkurrensen från den internationella marknaden är stor. För Karlskrona verkar lösningen med satsningar på studenter och turism varit en framgång.

En ytterligare frågeställning är hur det påverkar världsarvets värde, när de tomma byggnaderna blir fler till antalet? Rent visuellt har militära aktiviteter givit identitet och en unik atmosfär till Karlskrona. Militären har sedan 1940-talet, efter andra världskriget, undan för undan minskat sin verksamhet. En allt mindre del av Karlskronas befolkning har anknytning till flottan. Då militären flyttar ut får istället nya grupper av människor ta plats och påverka det offentliga rummet. Kommer framtidens Karlskronabor också att känna en lika stark identitet, utan militären? Enligt Annika höll militären en bra ordning och bidrog till att staden hölls prydlig och fin. Om det är sant att ordningen håller på att försvinna, kan man ifrågasätta om detta i så fall har en direkt koppling till militärens minskning. En tanke är att människor som har en stark koppling till sin stads aktivitet också är måna om att ta hand om den. Att som verksam inom militären känna tillhörighet till örlogsstaden, är kanske mer självklart än för någon som står helt utanför verksamheten.

Kommunikationerna är kanske det som gör Karlskrona mest problematiskt. Vi besöker städer med båt betydligt mer sällan än vad vi gör med bil och tåg. Örlogsstaden Karlskrona var just tänkt till att besökas vattenvägen, vilken var den huvudsakliga förbindelsen vid stadens grundande. Infarten till Karlskrona i form av en motorväg är idag något helt annat än hur det var tänkt. Kommunikationerna är en förutsättning för att en stad ska kunna vara vid liv och krävs för att bedriva handel. Karlskronas läge har att döma hämmat staden från att växa. Utvecklingen har trots allt gått mot att Karlskrona håller på att bli en större stad, med mer service och fler arbetstillfällen. Det kan å andra sidan tyckas vara en

god förutsättning, att det inte finns någon annan större stad i regionen som konkurrerar mot Karlskrona. Det finns en gräns när en stad är tillräckligt stor för att försörja sina invånare. Människor som bor i storstäder är i mindre behov att ta sig utanför staden, än människor på landsbygden och i småstäder. När Karlskrona väl passerat denna gräns, är det tänkbart att fler väljer att bosätta sig i den avlägsna staden.

Läget för en stads utveckling är högst relevant. I och med att Sveriges gränser idag ser annorlunda ut än vid grundandet av Karlskrona, har läget blivit motsatsen till centralt. Karlskrona är varken en stad man passerar eller någon naturlig nod. Om vattenvägen var det snabbaste färdssättet ännu idag, skulle detta säkert ha minskat känslan av stadens isolering. Trots det erbjuder vattnet positiv utveckling. Fiske, skärgård, bad och ett vackert boende. I *Staden i våra hjärtan* beskriver Erik Pegelow Karlskrona som en isolerad stad. Han menar att detta medförde att invånarna tvingades bli mer företagsamma och självgående. Kanske var det också på detta viset i 1910-talets Karlskrona, men frågan är om inte fallet var så i de flesta småstäder i Sverige? Under 1900-talets början var människor inte i närheten så rörliga som vi är idag med bilar, flyg och kollektivtrafik. Man var begränsad i detta avseende och stannade ofta i sin hembygd hela livet. Historia och traditioner levde naturligt vidare på detta sätt, så länge folk var rotade. På så vis levde också identiteten kvar i staden och städerna fick sin alldeles egna atmosfär.

Både Anderson och Pegelow beskriver Karlskronas människor som en sammansvetsad grupp som är mycket trogna sin stad. De menar att man höll främlingar och utomstående människor på ett visst avstånd. Denna bild känns sannolik med tanke på hur stängd militärstaden har varit. Det kan mycket väl ha funnits ett avståndstagande såväl för utländska, som svenska besökare. Idag är utbytet av människor högt i våra städer. Detta kan betyda att städer också blir mer likriktad, då identiteten för en stad är uppbyggd av människorna. Uppkomsten har i hög grad format identiteten i Karlskronas fall. Marinbasen, som till stor del bedriver verksamhet i Sveriges två största städer,

har trots allt kvar sitt huvudsäte i Karlskrona av tradition. Historien har satt sina spår och rotat sig djupt i stadens invånare, åtminstone fram till idag. Med tiden kanske identiteten urlakas då människor flyttar i högre grad, samtidigt som stora delar av militären, Karlskronas själ, har avvecklats. För att världsarvet ska hållas levande är det väsentligt för staden att ha kvar en viss militär aktivitet. Därför är min förhoppning att framtidens Karlskrona lyckas bevara livet och rörelsen från det militära.

Referenser

Muntliga källor:

Annika Hanna, Karlskronabo, intervju, 2011-04-09.

Marie-Louise Stjernlycke-Kring, Karlskronabo, intervju, 2011-04-09.

Rasmus Leo, student vid Blekinge Tekniska Högskola, telefonintervju, 2011-05-03.

Elektroniska källor:

Försvarmaktens hemsida (2011), Marinbasen [online], tillgänglig via <http://www.forsvarsmakten.se/marinbasen/> [2011-05-10]

Karlskrona kommuns hemsida (2011), Om kommunen [online], tillgänglig via <http://www.karlskrona.se/sv/Om-kommunen/> [2011-04-21]

Riksdagens hemsida (2011), Skyddsområden [online], tillgänglig via <http://www.riksdagen.se/webbnav/?nid=3322&rm=1996/97&bet=F%C3%B6U2> [2011-05-05]

Statistiska Centralbyrån (2011), Tätorter, arealer & befolkning [online], tillgänglig via http://www.scb.se/Pages/ProductTables_13001.aspx [2011-05-05]

UNESCO's hemsida (2011), Naval port of Karlskrona [online], tillgänglig via http://whc.unesco.org/pg.cfm?cid=31&id_site=871 [2011-04-10]

Örlogsstaden Karlskronas hemsida, (2011), Stadsplanen [online], tillgänglig via <http://www.orlogsstadenkarlskrona.se/page/78/stadsplanen.aspx> [2011-05-07]

Översiktsplan 2030 för Karlskrona kommun [online], tillgänglig via <http://karlskrona.se/Global/Karlskrona%20kommun/Dokument/Bostad%20och%20miljo/Plan%20dokument/%C3%96versiktsplan%202030/Antagen%20%C3%96P/%C3%96versiktsplan%202030%20ALLM%C3%84NNA%20INTRESSEN%20antagande.pdf> [2011-04-28]

Tryckta källor:

Anderson, William (1930) *Karlskrona*. Lund: Skånska Centraltryckeriet.

Anker, Leif, Litzell, Gunilla & Lundberg, Bengt A. (2002) *Världsarv i Sverige*. Västra Aros: Edita.

Bra Böckers lexikon (1996) Höganäs: Bra Böcker Ab.

Focus uppslagsbok (1958) 2:a upplagan. Uppsala: Almqvist & Wiksell Tryckeri Ab.

Hillbom, Rune (1979) *Karlskrona 300 år*. Karlskrona: Axel Abrahamsons Tryckeri Ab.

Hultin, Olof (1991) Mot moderna tider. *Arkitektur*. årg. 91, nr 3, s. 42-47.

Lindahl, Göran (1991) Militärstatens ansikte. *Arkitektur*. årg. 91, nr 3, s. 4-13.

Mårtelius, Johan (1991) Idealstaden. *Arkitektur*. årg. 91, nr 3, s. 34-41.

Nationalencyklopedin (1992) Band 9. Höganäs: Bra Böcker.

Pegelow, Erik (1976) *Staden i våra hjärtan*. Karlskrona: Axel Abrahamsons Tryckeri Ab.

Örlogsstaden Karlskrona - ett levande världsarv (2008), turistbroschyr utgiven av Karlskrona kommun och Länsstyrelsen i Blekinge län.